

تبیین نقش جنسیت و فرهنگ معیشتی در ساختار شکل‌گیری پلان‌های خانه‌های قاجاری (نمونه موردی: خانه‌های قاجاری خرم‌آباد)

چکیده

مسکن فقط یک ساختار کالبدی نیست؛ بلکه پدیده‌ای فرهنگی می‌باشد و هدف آن ایجاد یک واحد اجتماعی سنتی براساس نیازهای کاربران در شرایط تکنولوژی، اعتقادی و اجتماعی آن دوران بوده است و بدون آگاهی و شناخت از آن‌ها، محیط‌های سنتی قابل‌درک نخواهند بود. مفهوم مسکن به‌عنوان کانون زندگی خانوادگی برای انسان در زمان و مکان، همواره مختلف بوده و این مفهوم تابع انتظارات و توقعات ساکنان و پاسخ به آن بوده است. تنوع الگوهای مسکن و معماری برگرفته از عوامل طبیعی، تاریخی، جغرافیایی، فلسفی، دینی، هنری و زیبایی‌شناسی انسان‌هایی است که در یک بستر تاریخی طولانی، آن‌ها را پدید آورده‌اند. هدف از پژوهش حاضر فهم ابعاد معنایی خانه‌های قاجاری و تحلیل مؤلفه فرهنگ معیشتی در نحوه شکل‌گیری و سازماندهی ساختار خانه‌های قاجاری در خرم‌آباد است. بر همین اساس، ۶ نمونه از خانه‌های قاجاری در خرم‌آباد را مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته‌اند. روش تحقیق حاضر کیفی است. روش گردآوری اطلاعات بررسی‌های میدانی، مطالعات اسنادی، و مصاحبه است. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات توصیفی-تحلیلی می‌باشد. نتایج تحقیق حاکی از آن است در خرم‌آباد به خاطر شغل اکثر مردم در زمان قاجار که کشاورزی و دامپروری بوده است فعالیت زنان در کنار مردان امری گریزناپذیر بوده است و به همین منظور زنان از حریم‌های جنسیتی و لایه‌های محرمیت آنچنان برخوردار نبوده‌اند.

اهداف پژوهش:

۱. تحلیل مؤلفه فرهنگ معیشتی در نحوه شکل‌گیری و ساختار خانه‌های قاجاری در خرم‌آباد.
۲. تبیین نقش جنسیت در پلان‌های خانه‌های قاجاری خرم‌آباد.

سؤالات پژوهش:

۱. چه ارتباطی میان خانه‌های قاجاری خرم‌آباد با جنسیت و فرهنگ معیشتی وجود دارد؟
۲. شکل‌گیری پلان و ساختار خانه‌های قاجاری خرم‌آباد چه ارتباطی با جنسیت و فرهنگ معیشتی دارد؟

کلیدواژه‌ها: فرهنگ، جنسیت، خانه‌های قاجاری خرم‌آباد، معیشت.

مقدمه

مسئله جنسیت^۱، مسئله‌ای قابل تطبیق بنابر عوامل مختلف اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی است که با تغییر جامعه به لحاظ مکانی و زمانی، تغییر می‌کند. تفاوت در نقش‌های جنسیتی^۲ براساس عواملی مختلف از قبیل وضع اقتصادی، محیط‌زیست، راهبردهای سازگاری و درجه پیچیدگی جوامع تعریف می‌شود و به‌صورت بدیهیات در مورد مشخصه‌های زن یا مرد بودن در اذهان جوامع نقش می‌بندد. "گوناگونی نقطه‌نظرها با پدیده‌های اجتماعی مرتبط با جنسیت در زمان‌ها و مکان‌های مختلف به صورت‌های متنوع نمود پیدا می‌کند" (Nersisiane, ۲۰۱۲, p.۶۰). در موضوع رابطه جنسیت - فضا در جامعه سنتی، تأثیرپذیری جنسیت از فرهنگ معیشتی^۳ موردتوجه است. شیوه‌های معیشت، نقش‌های جنسیتی را رقم می‌زند و نحوه نگرش به جنسیت را شکل می‌دهد.

فرضیه عمومی پژوهش آن است که شیوه متفاوت معیشت سنتی در خرم‌آباد، تعریف جنسیت در این منطقه را متفاوت کرده و این موضوع در ساختار شکلی خانه‌های سنتی قابل مشاهده است. برای سنجش این فرضیه، پس از بررسی ادبیات موضوع و به‌منظور تدقیق مسئله، تعدادی از خانه‌های سنتی که متعلق به دوره قاجار است، انتخاب و عناصر کالبدی و فضایی آن‌ها مورد تحلیل قرار می‌گیرد. سپس رابطه جنسیت - فضا از طریق بررسی سه موضوع قلمروهای جنسیتی، سلسله‌مراتب فضایی، حریم و محرمیت در خانه‌های این اقلیم، مورد ارزیابی و مقایسه قرار می‌گیرد. بنابراین پرسش‌های این پژوهش عبارت‌اند از: (۱) آیا شکل‌گیری خانه‌های قاجاری با جنسیت و فرهنگ معیشتی در خرم‌آباد مرتبط است؟ (۲) کدام عناصر شکلی و فضایی در خانه‌های مورد بررسی، مشخص‌کننده تفاوت‌های جنسیتی منطبق بر شیوه معیشت است.

بررسی پیشینه پژوهش حاکی از این است که تاکنون اثر مستقلی با این عنوان به رشته تحریر درنیامده است. در این میان آثار و پژوهش‌های متعددی به بررسی رابطه فرهنگ‌های بومی و ساختار خانه‌ها پرداخته‌اند و به همبستگی مستقیمی که میان مختصات فرهنگی با سازه‌های تاریخی و بومی وجود دارند اشاره کرده‌اند. پژوهش حاضر که به روش توصیفی و تحلیلی و با تکیه بر داده‌های کتابخانه‌ای و مطالعات میدانی به رشته تحریر درآمده است در صدد است تا به بررسی دقیق و مستند ارتباط احتمالی میان مسئله جنسیت و فرهنگی معیشتی با سازه و پلان خانه‌های قاجاری در شهر خرم‌آباد بپردازد.

نتیجه‌گیری

نتایج تحلیل‌های تطبیقی عناصر کالبدی و فضایی خانه‌ها نشان می‌دهد که: ۱. فضاهای زیستی در منطقه خرم‌آباد، تحت تأثیر جنسیت که واجد خاستگاه‌های فرهنگی، محیطی، اجتماعی، تاریخی و سیاسی آن منطقه است شکل گرفته؛ سیمایی که با برون‌گرایی اقلیمی همساز با اقلیم و فرهنگ نمایان شده است؛ ۲. در خانه‌های خرم‌آباد، فضاهای وابسته به قلمروی خصوصی در اوقات مختلف روز می‌توانند با قلمروی عمومی ترکیب یا تفکیک شوند؛ ۳. اتاق مهمان در

خانه‌های خرم‌آباد هم‌پیوندی بالایی با سایر عرصه‌ها داشت؛ به‌طوری‌که اولین اتاق بعد از ورود به خانه، یا اتاقی در بالاخانه و یا حتی گاهی بخشی از اتاق خصوصی را به جایگاه مهمان اختصاص می‌دادند؛ ۴. سلسله‌مراتب دسترسی در خانه‌های قدیمی ایران به ترتیب عرصه عمومی (کوچه)، نیمه‌عمومی (حوزه ورودی) و خصوصی (حیاط) می‌باشد، اما میزان تفکیک هر یک از عرصه‌ها در اقلیم‌های مختلف، متفاوت است؛ ۵. در پلان خانه‌های خرم‌آباد، این سه ویژگی بسیار کم وجود دارد. در خانه‌های خرم‌آباد بین میزان استفاده از فضای سکونتی و تنوع‌پذیری فضاها رابطه مستقیم وجود دارد.

منابع و مأخذ:

افشاری، محسن؛ پور دیهیمی، شهرام. (۱۳۹۵). «مقیاس‌های روش زندگی در مسکن». مسکن و محیط روستا، ش ۱۵۴، ۳-۱۴.

امینی، امیرحسین؛ سلطان‌زاده، حسین. (۱۳۹۶). «بررسی تحلیلی پیرامون بحران معماری و شهرسازی و پدیده‌شناسی گونه‌های خانه». فصلنامه مدیریت شهری، ۴۶، ۷۸-۹۴.

ایزدپناه، حمید. (۱۳۵۰). تاریخ لرستان، جلد ۱ و ۲. خرم‌آباد: نشر دانش‌جیحانی، حمیدرضا و همکاران. (۱۳۹۸). «گونه‌شناسی خانه‌های تاریخی دوره قاجاریه نراق». معماری. ۳۸ (۱۶۷)، ۱۳۰-۱۱۵.

تیلیون، ژرماین. (۱۳۹۰). هویت جمعی در شناسایی مصادیق فرهنگ. (ترجمه جلال ستاری). تهران: نشر مرکز.

حق لسان، مسعود؛ ایرانی، مهری و نیکنام، سودا. (۱۳۹۹). «مطالعه سیر تحول ساختار فضایی خانه‌های سنتی ایران از بعد کالبدی و ارتباطی با روش نحو فضا نمونه موردی: خانه‌های دوره قاجاریه و پهلوی تبریز». فصلنامه مسکن و محیط روستا، ۱۷۲، ۳۲-۱۷.

سیراد، آیرین. (۱۳۹۵). در خانه؛ انسان‌شناسی فضای خانگی، ترجمه غزنویان و دیگران، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.

شولتز، دوآن. شولتز، سیدنی آلن. (۱۳۹۸). نظریه‌های شخصیت. مترجم: یحیی سیدمحمدی. تهران: ویرایش.

مرادی‌نسب، حسین. (۱۳۹۹). «تبیین جایگاه حریمیت در نسبت با قلمرو و خلوت در مسکن سنتی ایران بر پایه آموزه‌های اسلامی». فصلنامه مسکن و محیط روستا، ۳۹ (۱۷۲)، ۶۰-۴۷.

ورمقانی، حسنا؛ سلطان‌زاده، حسین. (۱۳۹۷). «نقش جنسیت و فرهنگ معیشتی در شکل‌گیری خانه (مقایسه خانه‌های قاجاری گیلان و بوشهر)»، نشریه علمی پژوهشی معماری و شهرسازی آرمان شهر، ش ۲۳، ۱۳۴-۱۲۳.

Blood, R.O. (۱۹۷۲). The Family. New York: The Free Press.

Bronberger, C. (۱۹۹۲). Habitat, architecture et Societe Rurale Dans la Plaine du Gilan.(A. Gushegir, Trans).

Castles, M. (۲۰۰۲). The Rise of the Network Society (H. Chavoshian. Trans.). Tehran: Tarhe No.

Chermayeff, S., & Alexander, C. (۱۹۶۵). Community and City: Toward a New Architecture of Humanism. Contributor Publisher Anchor Books Doubleday.

Enkson, J. (۱۹۹۴). Dwelling Values Aspects of Housing Quality ENHR Conference in Glasgow

Falamaki, M.M. (۲۰۰۷). The Formation of Architecture in the Experiences of Iran and the rest. Tehran: Faza Publication

Fazeli, N. (۲۰۰۸). Modernity and Housing. Ethnographic Approach to the Concept of Home, Rural Lifestyle and its Current Transformations. Journal of Iranian Cultural Research. ۱(۱), ۲۵-۶۳ .

Ghobadian, V. (۲۰۰۴). Climatic Analysis of the Traditional Iranian Buildings. Tehran: University of Tehran

Habibi, A. (۲۰۱۲). Bastak's Traditional Architecture. Journal of Culture of people. ۱۰(۳۹), ۱۲۹-۱۴۴ .

Hansson, M.G. (۲۰۰۸). The Private Sphere: An Emotional Territory and its Agent New York: Springer

Hedayat, A., & Tabaeian, M. (۲۰۱۳). The Survey of Elements Forming Houses and Their Reasons in the Historical Fabric of Bushehr. Journal of Architecture in Hot and Dry Climate. ۳(۳), ۳۵-۵۲ .

Jabal Ameli, A. (۱۹۹۶). Esfahan Houses in Contemporary. Proceedings of Iranian Congress of Architecture and Urban Planning. Tehran: Cultural Heritage Organization, ۴.

Khakpoor, M. (۲۰۰۶). Native Housing in the Rural Communities of Guilan. HONAR-HA-YE-ZIB. ۴. ۲۲, ۶۳-۷۲

Khakpoor, M., Ansari, M., & Tabernian, A. (۲۰۱۱). The Typology of Houses in Old Urban Tissues of Rasht. HONAR-HA-YE-ZIB. ۴. ۲(۴۱), ۲۹-۴۲.

Martin K., & Voorihles, B. (۱۹۷۵). Female of the Species. New York: Columbia University Press .

Mashayekh, A.K., Kenin, A.H., Gerami Motlagh, A., & Zamani AR. (۲۰۱۳). Bushehr Province. Tehran: Publishing company of Textbooks of Iran.

Movabed, M., Enayat, H., & Mardani, M. (۲۰۱۳). Study of the Factors Related to the Power Distribution Structure in the Family (Case Study of Mamed Women in Shiraz). Quarterly of Social Studies and Research in Iran. ۱(۳), ۱۵۹-۱۷۸.

Nersisianse, E. (۲۰۱۲). Anthropolog of Gender. Tehran: Afkar. - Norberg-Shulz, C. (۲۰۰۶). The Concept of Dewlling on the way to Figurative Architecture (M. Yarahmadi, Trans.). Tehran: Agah

Palasma, J. (۲۰۱۱). Identity, Intimacy and Domicile (A. Majd. Trans.). Journal of Cinema Industry. ۹۷, ۱۱۶-۱۲۱

Ramezan Jamaat, M., & Neyestani, J. (۲۰۱۱). The Effects of Tradition and Modernity in the Entrance Spaces of the Houses of Tehran During the Qajar Period. HONAR-HA-TE-ZIB. ۴, ۲(۴۴). ۶۵-۷۵.

Rapoport, A. (۱۹۶۹). House Form and Culture. United State of America University of Wisconsin Milwaukee Stoler, A. (۱۹۷۷). Class Structure and Female Autonomy in Rural Java. Journal of Fomentin Culture and Society, ۳(۱), ۷۴-۸۹